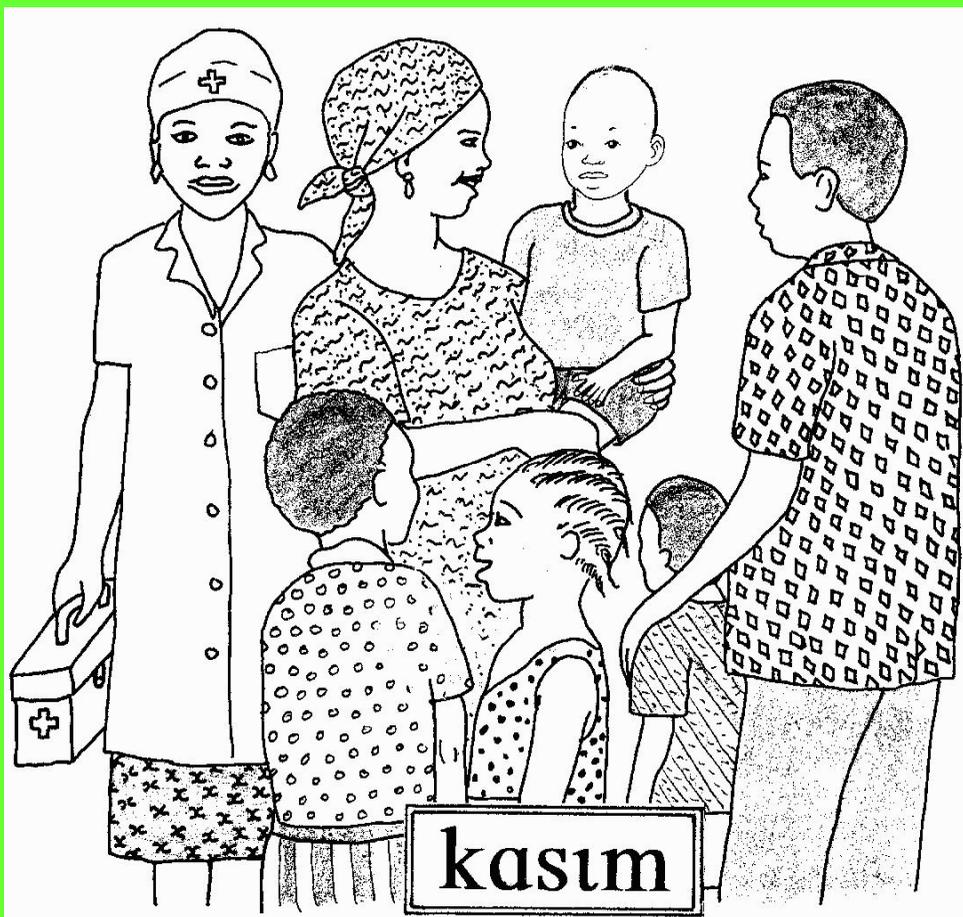

Yazura tano

Histoires sur la santé en kasım

Yazurə tənə

Histoires sur la santé en kasım

L'alphabet utilisé dans cette publication est en accord avec l'alphabet agréé par la Commission Nationale des Langues Burkinabè.

Troisième édition
Première impression
Premier trimestre 2009

© Tout droits réservés
Société Internationale de Linguistique
01 B.P. 1784 Ouagadougou 01
Burkina Faso

Envoyez vos questions et suggestions à l'équipe de la SIL
Awε et Kawε, Urs et Idda Niggli
01 B.P. 1784, Ouagadougou 01
Burkina Faso
Courriel : Urs-Idda_Niggli@sil.org

Ce livre (comme une vingtaine d'autres publications en kassem) se trouvent aussi sur Internet : www.sil-Burkina.org

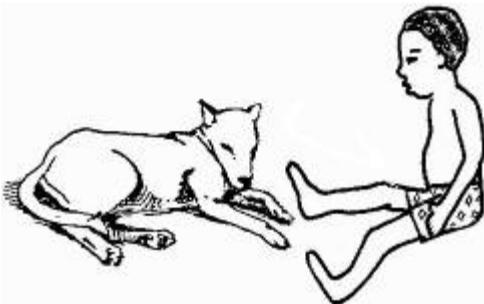
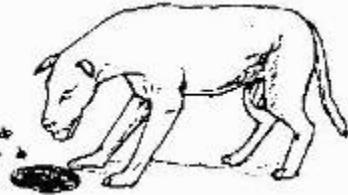
KS0109

Bɛɛ mu jaanɛ yawlu ku tui?

Nɔɔnu wudon mu wura o yiri mu Adaa. Adaa ma jigi kaanɛ o yiri mu Kadaa. Adaa di o kaanɛ wum ma jigi bu balaga. Dɛ didua mu Adaa ba jigi yazurɛ. O wu mu wɛɛ yi o caara kuni zanzan dɛ wunɛ.

O yɛni o tɔ bɛɛnu tum o bri kwaga nɛ mu. O kakurɛ ma yɛni ka ve ka di bɛɛnu tum, yi ka daari ka ma taagi ka tɛtɛ. Kakurɛ kam ma zu digɛ, ka pɛni bu wum kwɛɛra jɛgɛ nɛ.

Bu wum na kwɛɛri da tɛn, o ma ma kasulu kum o ma taagi o tɛtɛ.

O nu ma ba o kwe-o o pa-o yiri, yi o wu zari bɛɛnu tum na taagi bu wum yira yam tɛn. O na ɛɔgi o ti tɛn, o nu wum ma vu o saɲɛ wudiu yi o wu sanɛ o ji sɛm.

O na wura o saɗɗe wudiu kum tɛn, nanjwee maa daga jage kam ne yi si jeni wudiu kum baya ne. O na saɗɗe wudiu kum o ti tɛn, Adaa dige tiine bam ma ba ba di wudiu kum, yi ba di ta wu saɗɗe ba ja. Da yale na yi tɛn,

Adaa kaane di o bu di wu maa wae yi ba di caara. Adaa dige tiine bam maama maa caara.

Adaa laan maa bwe o wl: «Yawlu kuntu ki ta mu ku ja dibam maama tuntu?» De didua Adaa na toge beenu o ti tɛn mu o ne o kakure kam na tu ka di beenu tɛn, ka daari ka ma taagi ka ne, ka ja vu dige ka pene o bu wum na kwere me tɛn. O ma na nanjwee sum di na ve si di si saɗɗe si tui si jeni

Adaa ma ta o wl: «Aa! Mu ku kuri! Amu tɛtɛ mu pe yawlu kuntu ja a dige tiine di. A na toge beenu tum tɛn, a ya na suli-tɛ, kakure kam ya daa ba wane ka di ka daari ka ma taagi ka tɛtɛ. Nanjwee sum di ya daa ba wane si jeni da si si ja ba si

jəni wɔdiu kum baŋa ni. Amu pɛ a digɛ tiinɛ yawlu.»

Adaa ma ta di o kaani di o bu wum o wu: «Dí wú taa suli dí bəenu tum maŋa maama dí na tɔɛ bri kwaga ni tun mu. Dí daa na jigi pwələ dí wú ku bəen-goro si dí maama ta tɔi ku wuni. Dí na tɔgi bəenu dí ti, ku maŋi si dí taa sani dí ja mu. Ku laan maŋi si dí taa sani bu wum ja mu, si dí daari dí taa di wɔdiu. Si dí daari dí taa pui dí wɔdiu di ni maŋa maama.»

Ba laan ma zaasi si maŋa maama si ba yəni ba suli ba bəenu tum ba na tɔɛ tun. Ba na lagi ba di

si ba ta sani ba ja. Ba yəni ba pu wɔdiu kum ni mu ba ta na ba lagi ba di lele tun ŋwaani. Ba na ki kuntu tun, Adaa digɛ tiinɛ wuru daa ba wɔɛ, ba nan daa ba nai cɔɔ kuni zanzan.

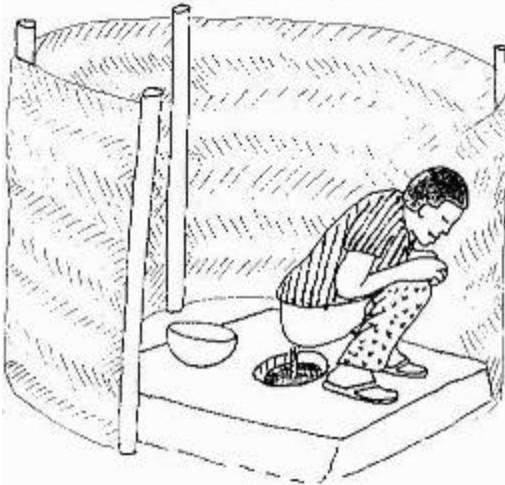
Abam na ni tun, bɛɛ mu jaani yawlu kum ku tui?

Adaa wura o ku
bæen-gongo.

Adaa wura
o ni o bæen-
gongo kum.

Adaa je o tæ
bænu o bæen-
gongo kum ni.

N na kugi bæen-gongo n ma de n ni, n daaru n ma
zara n kɛkarɛ-ku, n tɔ bænu da, **kyú cu yawuru.**

Bɛɛ mu paɪ biə wai yawlu?

Biə bale dɛɛn mu wura. Dɪdua yiri mu Atiga, wuwum yiri maa yi Wedam. Ba yi sɔŋɔ dɪdua biə mu. Ba maama yi bɪna yatɔ yatɔ mu. Atiga nu dɪ o ko ya jɪgi karɪ kamunnu. Ba yi tuntuŋna mu cɪga cɪga. Ba vari wudiiru dwi tɛri tɛri: ku na yi mumunə, dɪ mɪna, dɪ nangurə, dɪ soonə lanyirani. Ba na zagi mɪna yam ba ti yi ba tɔŋɪ faa tɪtɔŋa maama tɪn, ba ma joori ba kwe wudiiru tum zanzan ba yəgi, yi ba laan daari funfun yirani sɔŋɔ ni si ba ta di. Ku na ki fun ku manɪ dɪ canɪ sɪtɔ laŋa ni tɪn, kana maa jɪgi-ba. Ku pa Atiga yira daa ba dana. O ba te o tɪti.

Ku daari Wedam ko dɪ o nu dɪ ya jɪgi karɪ kamunnu. Ba dɪ vagɪ lanyirani. Wedam ko na ki o wudiiru tɪn, o pa tɪ zu digɛ tɪn, wuntu ba jaanɪ-tɪ o ve yaga o yəgi sɛbu. O yəni o ki-tɪ tulə wuntu

mu si ba ta di. Wɛdam nu
yɛni o saŋɛ dwɛ-lɛɛra mu
maŋa maama. Wɛdam nan
soe dwɛ-lɛɛra lanyɛranɛ.

Wɛdam kana na wɔɛ yɛ o
nu wum na wu saŋɛ wudiu,
o yɛni o pa-o nangurɛ naa
mun-na mu. Kuntu mu paɔ
o kɛ nɔɔnu yɛ o yɛra dana.

Wɛdam di Atɛga na yɛni ba
wura ba kwɛɛra, Wɛdam jaanɛ Atɛga o di mu. Dɛ
diɔɔa yawɛɛ ma ba ba daa kam nɛ. Ku yɛ kacuɛ
mu, ku ma pa fuunɛ zu nɔɔna. Bɛŋwaanɛ binɛ
maama kacuɛ yɔɔrɛ ka guɛ biɛ mu zanzan. Kacuɛ
ma ja Wɛdam di Atɛga.

Atɛga yɛra na maŋɛ ya ba dana tɛn, da yatɔ na yi
tɛn, o ma tɛ. Ku daanɛ Wɛdam na jɛgɛ yazurɛ di
yadɛɛra tɛn, ku yɛ o na di wudi-ŋuŋu tɛn ŋwaanɛ
mu. Kacuɛ kam na jaan-o tɛn, ka wu wan-o. Kuntu
ŋwaanɛ, nɔɔnu wulu maama na di wudi-ŋuŋu yɛ o
jɛgɛ yadɛɛra tɛn, yawɛɛ war-o.

Nmu di wú kɛ ta mu si n ta wal yawɛɛ?

Dí na maɲɛ sɛ dí pa bu wudiu te tɛn

Kaani wudoŋ mu wura o yiri mu Kabugə. O ma jigi bu balaga o yiri mu Anɛ. Kabugə ma yəni o jaani bu wum o ve ba na nii biə mɛ tɛn maɲa maama. O ma yəni o cəgi kulu maama ba na bru-ba tɛn lanyɛraɲɛ, yi o kwaanɛ o ki kulu ba na wi, ba ta ki tɛn.

O bu Anɛ yɔɔri o ki nɔɔnu mu lɛla. O jigi yazurə yi o yira dana. Anɛ na yi canɛ sɛna tɛn, Kabugə laan ma puli sɛ o ta pa-o wudiu.

Ku na ki da yale tɛn, Kabugə daa ma lwarɛ sɛ o ta wəli nangurə dɛ kale kapwəənu ni o pa-o. Kabugə na puli sɛ o ta paɛ Anɛ wudiu kuntu tɛn, o yəni o twɛ mu o yaga. Kabugə ma buɲɛ ni o ba lagi wudiiru tɛm mu.

Kabugə ni biə niim jəgə kam ni, ni bu maama na wura o zaasi wudiu dɛm, ku yi kuntu mu.

Bɛɲwaanɛ bu na wura o ŋɔgi yɛɛ, o dindəlɛm dɛm yəni dɛ nuɲi yi dɛ zuuri mu. Ku ma paɛ o nu na pɛ-o wudiu ku joori ku nuɲi mu bɛɲwaanɛ o ta yəri ku dim.

Kabugə maa kwaanɩ o pa o di funfun maŋa maama. Lele kuntu Anɛ lwarɩ dim, yɩ o laan di wudiu dwi maama. Kabugə yəni o paɩ Anɛ wudiu dɩ yɩɩ mu maŋa maama. Anɛ kɩ nɔɔnu lɩla yɩ o jɩɣɩ yazurə. Kabugə wu laan ma pwəli.

Kanugə paɩ Apiu ŋɔɣɩ yɩɩ yɩranɩ mu

Kaanɩ wudonɣ mu wura o yɩɩ mu Kanugə. O dɩ jaanɩ o bu o ve biə soonim jəgə kam. Kanugə nan ba cəgi woŋo kulu ba na brɩ tɩn, o nan ba kɩ kulu ba na wɩ ba kɩ tɩn dɩ. Kanugə bu wum yɩɩ mu Apiu. Maŋa kam Apiu na yɩ canɩ sɩna tɩn, Kanugə maa kwaanɩ sɩ o pa-o kapwəənu. Apiu ma twɩ o

yaga. Kanugə ma buŋɩ nɩ o bu wum ba lagɩ wudiu mu. O ma kwe o yagɩ yɩ o pa-o yɩɩ yɩranɩ. O ma buŋɩ o wɩ, o yagɩ mu sɩ o na kɩ nɔɔnu o laan wú zaasɩ

dim. Lele kuntu Apiu laan jɩɣɩ bɩnɩ dɩdɩa mu yɩ o

daa ta ba di. O maa ba ke nɔɔnu yi o laan lagi
yili yiranɛ. Apiu yi mimɛna mu yi o yira ba dana.
Kuu daanɛ se Apiu ma na yira.

Ciga kam maama mu yi se n bu na yi canɛ sɛna
se n puli n zaas-o dim. Ba dindɛlimɛ yam mu ta
wu mɛ wudiu kum dim, se ku dal ne ba ba lagi
wudiu mu. Baá zaase mu. Bu wum na di wudiu
kuu pa o ke nɔɔnu mu lila. O jigi yazure yi o yira
dana.

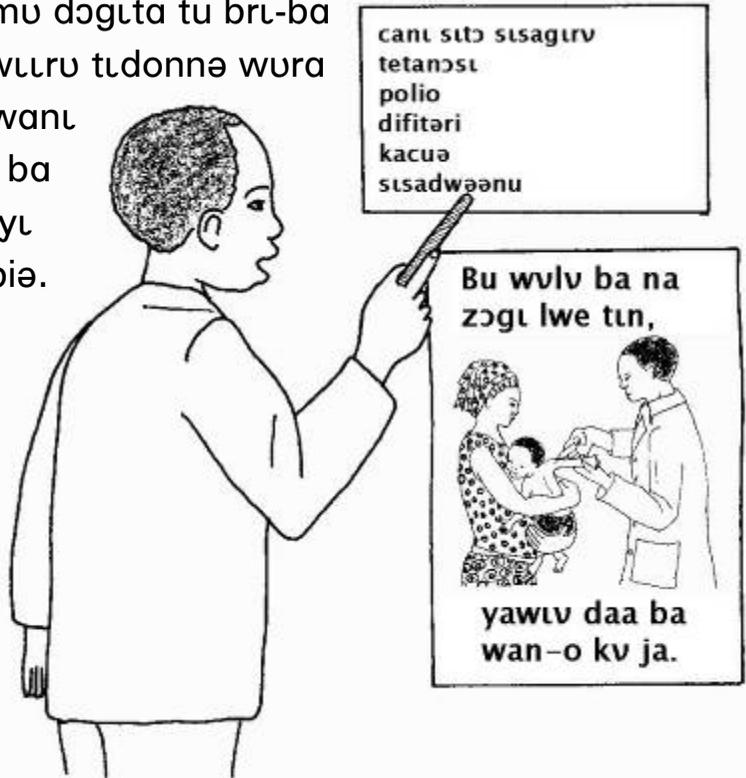
Biɛ bam yɛni ba vɛn wudiu kum mu naa ba yɛri ku
dim mu?

Wudi-ɲɔɲɔ de yili wal ku pal se bu yi ta wɛɛ
manɲa maama.

Dí na wú ke te, se dí ce dí tɛtɛ de yawuru tin

Nɔɔnu wudonɲ mu wura o yiri mu Adua. O kaanɛ
yiri mu Kadua. Adua de o kaanɛ wum ya lagi biɛ
bana mu. De dɛdua ba bu ma ba jigi yazure yi
mimiru tiini te nuɲɛ o mumwa ne, yi o kwe zanzan.
O yɛni o kwe mu kiin, o daanɛ taan yi o laan ba o
sin. O yɛni o kwe o twana yi sɛsaguru tim togɛ o
ni te nuɲɛ. O na yɛni o kwe o kwɛri, o yira daa ba

dana. Canl sɪtɔ sɪsagɪru tɪm mu magɪ ba bu wum. Ku na yi cana tɪn, ba bu wum ma tɪ. Ku daa na yi bɪnɪ tɪn, Kadua daa ma lu. O nan na kwarɪ canl sɪtɔ sɪsagɪru tɪm tɪn, ku ma pa o yɛni o ve biɛ niim jɛgɛ kam maɲa maama. Dɛ dɪdua mu dɔgɪta tu brɪ-ba o wɪ: «Yawɪru tɪdonnɛ wura ba na wú wanɪ ba da yigɛ ba cɪ-tɪ, sɪ tɪ yl zaɲɪ tɪ ja biɛ.

Yawɪru tɪm kuntu mu yl :

- canl sɪtɔ sɪsagɪru [coqueluche],
- tetanɔsɪ [tétanos] dɪ
- polio [poliomyélite] dɪ
- difitɛri [diphthérie].

Dí yəni dí zə biə bam lwə mu sɛ ku wanɩ ku cɩ yawuru tɩm kuntu. Lwe didua nan ba wanɩ dɩ cɩ-tɩ. Kuntu ŋwaanɩ dí yəni dí zə lwə yatɔ mu sɩ ya ma wanɩ yawuru tɩm kuntu ya cɩ.»

Dɔgɩta tu wum na brɩ-ba kuntu o ti tɩn, ba ma zə ba biə bam. Ba yəni ba ma lwe-duuri didua didua mu ba ma zə bu maama, yɩ ba ta ba wɩ: «Dí na zɔgɩ bu wulu yawu na wu o jana wunɩ tɩn, yɩ dí daa ma lwe dɩntu dí ma zə biə badaara, kuú pa yawu kum zu biə balu na saŋɩ tɩn jana wunɩ. Kuntu ŋwaanɩ mu dí yəni dí zə bu maama dɩ o lwe.»

Kadua na yi sɔŋɔ tɩn, o ma ta dɩ o baru o na ni kulu maama tɩn. Adua dɩ o kaanɩ laan ma jəni daanɩ, sɩ ba bwe ba nii ba na wú kɩ te, biə bam yawuru tɩm ŋwaanɩ tɩn.

Tɩga na puuri tɩn Adua dɩ o kaanɩ wum laan ma zaŋɩ ba vu dɔgɩta tu wum te. Ba na yi da tɩn, ba ma bwe-o ba wɩ: «Yawuru tɩdonnə daa wura ba na wal ba cɩ-tɩ sɩ tɩ yɩ ja nɔɔna na?»

Dɔgɩta tu wum ma ləri-ba o wɩ: «Eɛn, yawuru zanzan mu wura dí na yəni dí zə lwə sɩ tɩ daa yɩ ja nɔɔna.»

Ba ma ta ba wɩ: «Dí lagi sɩ dí ja dí biə badonnə bam mu dí ba, sɩ á zə-ba.»

Dogita tu wum ma leri-ba o wl: «Jwaanl, si á ja-ba á ba, si dí zo. Si kuú pa yawllru tuntu daa yi ja-ba. Yawllru tim kuntu yi kacuə [rougeole], di sɪsɪdwənnu [tuberculose], di canl sɪtu sɪsɪgru di tetanɔsɪ di polio di difitəri mu.»

Tɪga na puuri tɪn, ba ma zanɪ lɪla ba ja ba biə bam maama ba vu dogita sɔŋɔ yi ba zo-ba.

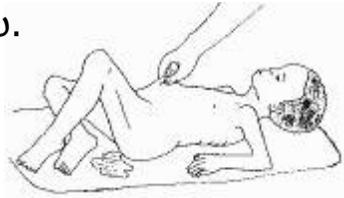
Zaasɪm dɪm cɪga kam maama mu yi si, dí na zɔŋɪ lwə dí maa cɪ yawllru tim kuntu, kuú ta lana ku pa dɪbam.

N na caara, n na wú kl te tɪn mu tuntu

Nɔɔnu wudoŋ ya mu wura. O yɪri mu Acana. Acana jɪŋɪ kaanl, o yɪri mu Kacana. Acana dɪdaanl o kaanl wum ya lugi biə banu mu. Dɛ dɪdua mu ba biə bam wunl dɪdua ba jɪŋɪ yazurə. O caari mu zanzan. Tɪga na puuri tɪn bu wum ma ti. Yaga dɛ na yi tɪn, Acana di o kaanl Kacana bu balanɔ di daa ma caara. Fuunl laan ma ja-ba ba bu dɪdua kam na tɪŋɪ tɪn ŋwaanl. Ku ma pa ba kwe bu wuntu lɪla ba ja vu dogita tu te.

Dogita tu wum ma ta-ba o wu: «N bu na caaru zanzan, kuú pa o yura na ti mu.

Kuntu, ku manje si n ta n pa-o na balu na lana tun mu si o taa nyɔa. Á cegi-na si a lagu

a bru abam á na wú ki na bam te tun mu!

Á manje si á ki sikili-biè nana de ye mandur-bu cicoro mu á ki na litre didua wuni. Á dayige á lanje á nii ye dum na wu goni, si á laan daaru á taa pai bu wum si o taa nyɔa. Á daaru á taa pa-o

yuli de wudiu funfun maja maama.»

Acana de Kacana ni lanyuranje yi ba na yi ba soho tun, Kacana ki na-ɛuna de sikili de ye funfun o zigi. O bu wum na caaru tun, o ma pa-o na bam yi o nyɔa. De dum kuntu ni o bu wum nyɔgi na bam zanzan. We na tu tun o nu wum daa ma kwe na o ki sikili de ye da, o pa bu wum si o taa nyɔa, yi o yura yam laan gara. Ba bu wum laan ne yazure, yi o ko de o nu ki We le.

Nmu de na caara, ní ki ta mu?

Nɔ́nɔ́ yɛra na luna, ń kɛ ta mu?

Kaani wudoŋ mu wura o yiri mu Kabugə. O jigi bu didua mu. Bu wum yiri mu Apewɛ. Dɛ didua mu Apewɛ ba jigi yazurɛ. Tɛga na wura ka yi tɛn, o yira maa lunɛ zanzan yi o warɛ wudiu o di. Tɛga na pɔɔri tɛn, Kabugə badoŋ ma ba.

O badoŋ wum yiri mu Kadaa.

O yi dɔgɛta tu mu.

Kadaa ma zu Kabugə digɛ sɛ o daani o pwɛgɛ. O na daani o pwɛgɛ o ti tɛn, o ma na Apewɛ o tigɛ. O ma vu o dwe o yira yi o kaasi o wl:

«Ai, o yira yam luna zanzan.»

O ma ta dɛ Kabugə o wl: «Ve n ja na-zurɛ dɛ gɔɔ n ja n ba.» Kabugə ma vu o kwe o ja o ba. Kadaa ma kwe gɔɔ kum o dɛ na-zurɛ bam wunɛ. O laan ma guguni bu wum yira yam sɛ ya zuri.

Kadaa ma daari o ta dɛ Kabugə o wl, o ta pai bu wum na-zurɛ sɛ o taa nyɔ funfun maŋa maama.

Kabugə ma sɛɛni o ki kuntu taan yi o bu wum yira yam zuri. Apɛwɛ laan ma na yazurɛ yi o nu ki Wɛ le.

O laan ma lwarɛ ni nɔɔnu yira na luna, n maɲɛ si n ta n pa o nyɔ na-zurɛ zanzan mu, si n daaru n kwe gɔrɔ n di na-zurɛ wuni n ma guguni o yira yam si yaá zuri.

Dí na sagɛ dí biə, ku jɛɛɛ zənə na ku ba jɛɛɛ?

Nɔɔnu mu wura o yiri mu Apiu. O ma di kaani o yiri mu Kalɔɔ. O na jaani pugə o lu tin, o lugi bɛsɔŋkana mu. Bu wum na yi canɛ sɛtɔ tin, o ma tɔ bəənu nazonzono. Kazina balu na wu Apiu sɔɲɔ ni tin ma brɛ ka-bwəm wum ba wɛ: «Bu na tɔɛɛ bəənu nazonzono, ku yi kuri ŋwam mu jɛɛ-o. N maɲɛ si n sa bu wum di na-luna mu.»

O ma sɛ ba ni yi o sa bu wum di na-luna bam. Ku na ki fɛɛfɛɛ tin, bu wum wu tɔɛɛ bəənu lanyɛranɛ.

Kazina bam daa ma buri-o ba wu: «Bu na waru o to bænu, n manji si n ki nanjue funfun na-luna bam wuni n ma n sa-o, si ku na wiiri o kuri oó to.»

Kalɔɔ nan na jigi wubɔɔa tin, o ba lagi si o se ba kwie yam mwalu mwalu. O ma bɔɔi o wu: «Amu na ki a jɔɔa na-luna wuni, kaá muuri. A laan nan na sagi bu wulu na bwene zanzan o dwe amu tin, ku bá muuri o luru?»

O na bwe kuntu tin, de dum dogita tiine na nii bie tin ma yi. O ma ja bu wum o vu dogita soɔɔ si ba nii. O laan ma bwe dogita tiine bam o wu: «Dí na sai dí bie ku jigi zene naa ku ba jiga?» Dogita tiine bam laan ma beɔi kaana bam maama ba kwe-ba ba wu: «Bie balu na gɔgi yili yi ba ta ba di wudiu tin, ba yeni ba to bænu nazonzono mu. Kuntu dai kulukulu. N nan na sagi bu wum, ku wal ku muuri o kuri. Kuntu laan mu wú ji kuri gwam.

Ku nan na daani yi bu waru bænu o to, n wal n sa-o, si dedon ku zen-o si o daa to. N nan manji si n ma na-bulu mu n sa-o, si ku yi muuri o kuri di o luru. Yi zaji n ki nanjue da, si kuú cogi o

luru. Ku nan wu maɲɛ
 sɛ n tan sa bu wum
 taan. Bɛɲwaanɛ n na
 yɛni n saɛ, bu wum luru
 tɔm daa ba tuɲɛ
 lanyɛranɛ. O ma na di
 wɔdiu, luru tɔm bá

wanɛ tɛ leeri wɔdiu kum tɛ pa bɛɛnu tɔm nuɲi. Ku
 ma paɛ o pugə mu wɔɛ yɛ o daa warɛ o tɔ bɛɛnu
 ku na daɛ sɛ n sa-o. Bu luru yɛ nɛnɛnɛ o nɛ sɔm
 na yɛ te tɛn mu. O na yɛni o veə o nɛ sɔm jɛɲɛ
 dam. O na ba veə sɛ ba jɛɲɛ dam. Bu luru maɲɛ sɛ
 tɛ ta tuɲa mu. N laan na yɛni n sa bu wum, o luru
 tɔm daa ba tuɲa, yɛ tɛ wú bwɛm mu. Tɛ daa bá
 wanɛ tɛ tuɲɛ lanyɛranɛ.

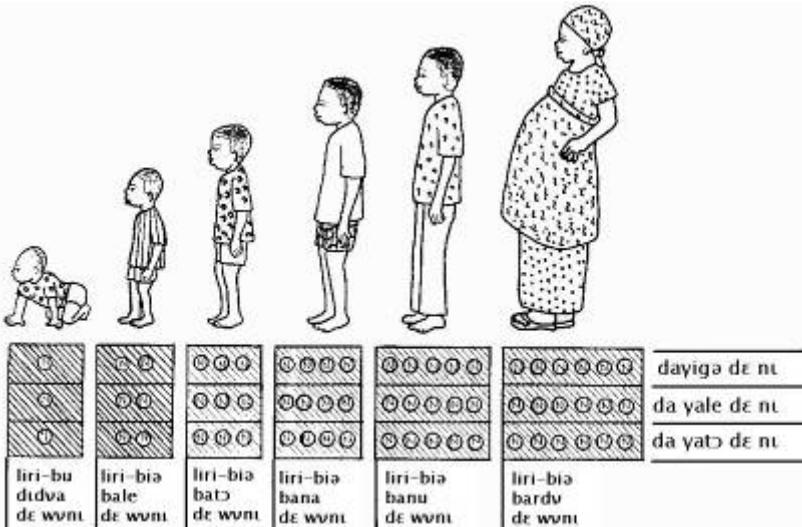
Wɔɲo kulu na wɛli-da tɛn, n na saɛ n bu maɲa
 maama, ku waɛ ku paɛ o na tɔɲɛ bɛɛnu o kuri nuɲi
 mu.»

Kalɔɔ na ni kuntu tɛn, o daa wu sɛ sɛ o sa o bu
 wum. Bu wum na wu tɔɲɛ bɛɛnu da yale, o ta wú
 cɛgi mu sɛ ku yi da yatɔ sɛ o laan tɔ. Kuntu bu
 wum luru tɔm tuɲɛ lanyɛranɛ. O bu wum bɛɛnu
 tɔm na yɛ nazonzono, o daa ba kwarɛ fuunɛ.
 O ma yɛni o cɛgi da yale yɛ ku kɛ. Kuri ɲwam ma
 wu jaanɛ bu wum o ɲwɛa maama wunɛ.

N na maɗi si n ki te, n ma n lu paa tun

Kaani wudoŋ ya mu wura o yiri mu Asekwie. O jigi bie bale mu. O ma yani o nii ba banga ni lanyirani. De didwi yade mumaŋa ni, o bu-nakwi wum ma ba jigi yazure. O yira luna zanzan, o yuu ma wae, yi lulugu nuŋe. Tutu yaá zuri funfun mu, yi didaani na yie, ya joori ya lum. Bu wum ba lagi wudiu yi o bwem zanzan.

Kuntu gwaani, tuga na puuri tun, Asekwie jaani o bu wum o vu doguta soŋo. Doguta tu na ne bu wum tun, o lwaru ni ku yi paa mu jig-o. O pe-o nivakini de asipirini, yi o br-o o na wú pa-o liri-bie bam te tun. Bu na jigi bina yato, ku maɗi si o li nivakini didua didaani asipirini cicoro tutu, si o

daaru o li nivakini dudu dɛ asipirini cicoro dɛdaanu. O manɛ sɛ o kɛ kuntu da yatɔ. Ku ta na ba gara, sɛ o laan joori o vu dɔgɛta sɔŋɔ sɛ ba daa pa-o liri sɛdonnɛ.

Asekwiɛ na wu dɔgɛta sɔŋɔ nɛ manɛ kalu tɛn, o nɛ nɔɔna badaara na jaanu bu wudoŋ ba ba, o wɛ zanzan ku pa o nɛna yɛ o pipiri o tuɛ. Dɔgɛta tu ma zɔ-o lwe yɛ ku ta wu yagɛ.

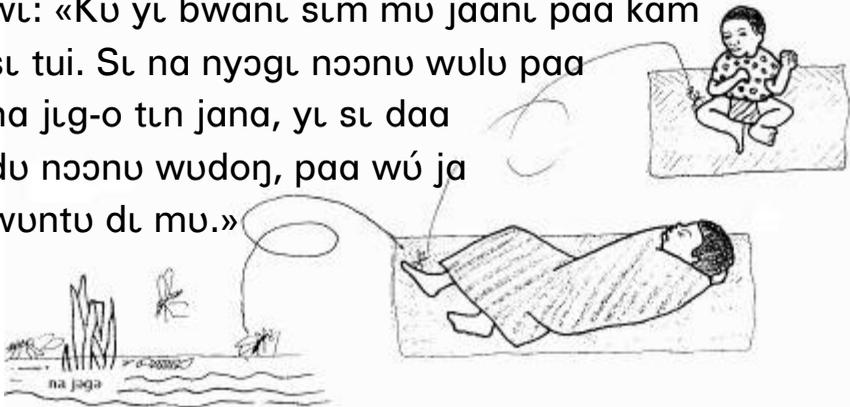
Bu wum ma tɛ. O tiinɛ bam ma ta ba wɛ: «Ku daanu fɛnfɛn bu wum yɛra yam na luna zanzan yɛ o twana yɛ o kwɛri o caara. Ba ma soon-o sɔŋɔ nɛ yɛ yawɛ kum fɔgɛ ku cɛ ku wɛli da.

Dɔgɛta tiinɛ bam laan ma brɛ nɛ, nɔɔnu yɛra na luna yɛ o bwɛm naa o caara naa o twana, ku yɛ fɛfɛn sɛ n pa o nyɔ na zanzan sɛ o pɛni o sin. N manɛ sɛ n pa-o nivakini lɛla ku loori yawɛ kum na wɛ cɛ tɛn. Yawɛ kum na cana zanzan, nɛ pa-o liri-biɛ badonnɛ balu yɛra na yɛ kinimagɛsɛ tɛn mu. Yawɛnu wum na twanu yɛ o bɛ wanu liri-biɛ o li, dɔgɛta tiinɛ manɛ sɛ ba zɔ lwe.

Asekwiɛ laan joori o vu sɔŋɔ dɛ o bu wum yɛ o pa-o liri nɛ dɔgɛta tiinɛ bam na brɛ-o te tɛn. Da yanu na kɛ tɛn, o bu wum laan jɛgɛ yazurɛ yɛ Asekwiɛ dɛ o sɔŋɔ tiinɛ maama kɛ Wɛ le.

De didon Asekwie cilon wulu na yi dogita tu tun tu si o na-o. Asekwie laan ma bwe-o o wl: «Paa ki ta mu ka jaanl nɔɔna?» O cilon wum ma leri o wl: «Ku yi bwani sum mu jaanl paa kam si tui. Si na nyɔgi nɔɔnu wulu paa na jɛg-o tin jana, yi si daa du nɔɔnu wudon, paa wú ja wuntu di mu.»

Asekwie laan ma maanl ni, dí na cigi dí tui di bwani sum, paa daa bá wani dubam ka ja. Kuntu ɛwaanl o yɛgi gar-digɛ si o di o biɛ ta tigi ka wuni, si ku ta ma cu bwani sum, si si yi zanl si wani-ba si ta duna. Maɲa kalu bwani sum na daga tin, o yɛni o zwe bwani liri mu si ku ta zɛli bwani sum. O na ki kuntu tin, paa ma daa bá jaanl-ba mwal mwal. Asekwie di o sɔɲɔ tiinɛ laan ma jɛgi wupolo.

Kacuə na jɪɟɪ-m, n na wú kɪ te tɪn

Kaanɪ wudoŋ mu wura o yɪɪ mu Kaduuni. O jɪɟɪ biə bale mu. Cana maama Kaduuni yəni o ve dɔɟɪta sɪ ba peesi o jɪŋa bu wum. O dɪ zasu yazurə laŋa na yɪ te tɪn mu. Kaduuni ya ni dɔɟɪta tu wum na tagɪ o wɪ: «Kacuə na jɪɟɪ n bu, sɪ n pa o ta tigi woro nɪ. Ku na daɪ kuntu, wɪa kam wú ta paɪ o yɪə wɔɛ mu, mu ku kuri ku maŋɪ sɪ o ta tigi woro nɪ. Sɪ n daari n ta ma na-gaa n su o yɪə dɛ maama.»

Dɔɟɪta tu wudoŋ dɪ daa ma ta o wɪ: «Kacuə na jaanɪ n bu, o daa ba lagɪ wudiu sɪ o di. Wudiu nan mu wú pa-o dam. Kuntu ŋwaanɪ, kwaanɪ sɪ n ta n pa-o wudiu kulu na lana tɪn.

Ta n pa-o funfun maŋa maama sɪ o yɪ bwəni.»

Dɛ dɪdua kacuə ma ja Kaduuni biə bam. Ka na jaanɪ-ba tɪn, fuunɪ wu jaan-o, o na guli dɔɟɪta tu wum na tagɪ kulu tɪn ŋwaanɪ. Ba yɪra yam na luna tɪn, o ma ma na-zurə o guguniya sɪ ya zuri. Ba yɪə yam na sɪnɪ tɪn, o ma su-ya dɛ maama.

O ya pa ba tigi dige ni mu taan. Ba na do ba zaru tun, o ki nangure kapwænu di dwæ funfun mu o pa-ba yi ba di. Ba daari ba nyo na-zure yi ba joori ba pæni woro ni. Da fuge na yi tun, Kaduuni biæ bam ne yazure. Ba maama jigi wupolo yi ba ki Wε le.

Viu mɔmɔŋa ni yawlu kulu yiri na yi menenziti tun mu jaani nɔɔna zanzan

Kaani mu wura o yiri mu Kaniæ. O jigi biæ bana. Viu mɔmɔŋa ni mu de didua o bu wulu yiri na yi Aliræ tun ba jigi yazure. O yira luna zanzan yi o keeri o yuu na wæe tun ŋwaani. O kwæri o twana,

yi o caara. Ku daani taan, yi o ba yali di ki o kwaga ni, o daa wari o tiiri tɔga

ni. Kaniæ maa buɔi si paa mu jigi Aliræ yi o pa o li nivakini. Ku wu zæni yi da yale na ke tun o bu wum ma ti.

Tɔga na puuri tun, o bu wudoŋ wulu na yæni o kwæeri di Aliræ tun di ma ba o ba jigi yazure. Kaniæ laan ma kwari fuuni zanzan, yi o yæri o na wú ki te. O laan ma ja bu wum o vu doŋɔta sɔŋɔ. Doŋɔta tu na ne ni o ba yali di

kl o kwaga ni tun, o ma ta o
wl: «Ku yi menziti mu jlg-o.
Yawlu kuntu cana zanzan. N
ba want n sooni soho ni.

Dogta tiine yirani mu jigi liri
sli na wu want si zan-o tun.
Nmu na tu dogta soho lila tun,
n kl ciga, si n ya na daani,
yawlu kum yaá ce ku weli da,

yi dedon ku daa ba want ku sooni.»

Dogta tu wum laan ma zo bu wum yi o nii o banga
ni lanyirani.

O daa ma brl Kani o wl: «Menziti yi yawl-longo
mu. Ku na jigi n bu didua, ku yi mwali si ku ja
biè badonnè di. Ku ta wu want ku ja noon-kwuru
di. Ku nan jaani biè mu lila ku dwe didi.»

Kani ma bwe-o o wl: «A laan nan wu kl ta mu a
ci yawlu kum kuntu, si ku yi zaji ku ja a biè?»

Dogta tu wum ma leri o wl: «Yi se si n biè ta
kweeri di bu wulu yawlu kum kuntu na jlg-o tun.

Yawlu wum na di wudiu o daari, si n lo-ku n
yagi. Noona badaara na di-ku, ku wal ku lonji-ba.

N na dwe yawlu yira, ku manji si n sa n jla mu.
Ku na yi yawlu wum zwè di o gwaaru, n manji

si n zaru-ti lanyirani.
N na zaru-ti di na balu
yiri na yi «oo di
zavæli» tin, kuú ci si
yawlu kum yi tɔgi ku

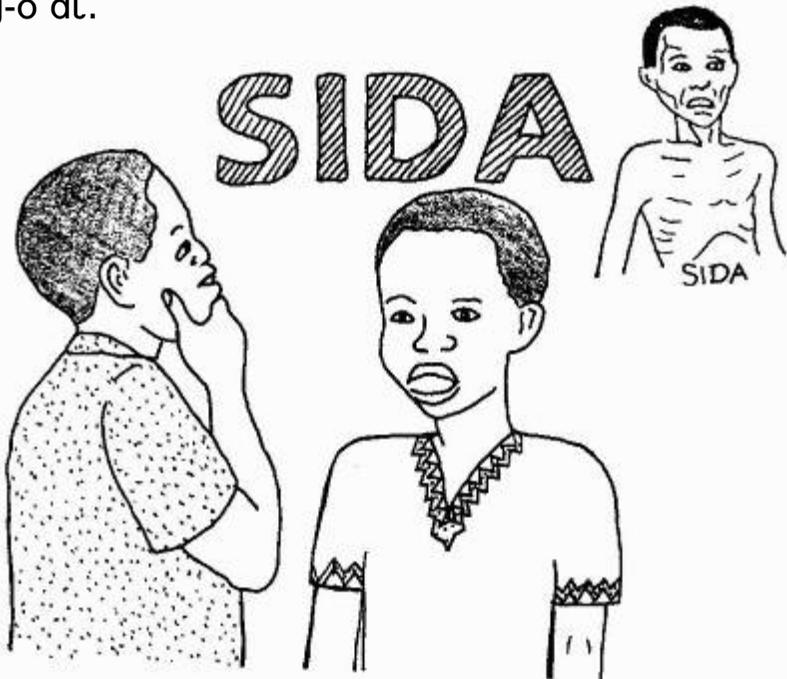
lonji nɔɔna. N manɔ si n lwarɔ ni, viu mɔmanɔ ni
yawlu kum kuntu yɛni ku ja nɔɔna zanzan. Manɔ
kantu ni n manɔ si n ci n biɛ, si ba yi ve sɔɔɔ
kulu yawlɔna na wura tin. N na lagi si n ci n biɛ
lanyirani di menenziti, n manɔ si n pa ba zɔ-ba
mu. Ba nan manɔ si ba zɔ bɔna yale yale maama
mu.»

Kaniɛ na ni kuntu tin, o ma ki ni dɔgɔta tu wum
na tagi kulu tin. O na dwe o bu wum, o yɛni o sa
o ja mu, yi o daari o zaru o wænu tum maama
di «oo di zavæli».

Da yatɔ na ke tin, bu wum laan nɛ yazurɛ yi o nu
ja-o o joori o vu sɔɔɔ. O laan ma bri o baru wum
kulu maama dɔgɔta tu wum na tagi o bri-o tin.
Kuntu ŋwaanɔ, ba laan ma ja ba biɛ bam maama
ba vu dɔgɔta sɔɔɔ si ba zɔ-ba menenziti lwe, si
viu mɔmanɔ na yiɛ, si yawlu kum daa yi wanɔ ku
ja-ba.

Yawɓ-duɗu kulu yiri na yi SIDA tɓn cwəŋə na yi te tɓn

Dɛ dɪdua mu Wɛsono dɛ Atɪga jeeri daani yaga ni. Ba ma ki da-pwəgə. Wɛsono nan lwarɓ ni Atɪga ya ve dɔgɪta sɔŋɔ maɗa kalu ba ya na bəŋi nɔɔna si ba bri-ba yawɓ-duɗu kulu yiri na yi SIDA tɓn na yi te tɓn. Wɛsono lwarɓ ni yawɓ kuntu jagɓ lugu baɗa maama ni ku jaani nɔɔna zanzan. O ni ni, n na maɗɓ n yəri ni yawɓ kum jɪgɓ-m, ku wal ku wu n yira ni. Kuntu ŋwaani o ma kwari fuuni si dɛdoŋ yawɓ kum kuntu ga jɪg-o dɛ.

Mu ku kuri o laan bwe Atiga o wɔ: «Ba na brɛ abam yawɔ-duŋɔ kum na yɛ te tɛn, nɔɔna zanzan wura na?»

Atiga ma lɛri o wɔ: «Ɛɛn, nɔɔna yi nɛnɛnɛ fiinnu, yɛ dɔgɛta tiinɛ balu na brɛ dɛbam tɛn yɛ nɔɔna batɔ mu. Ba brɛ yawɔ kum woŋo lanyɛranɛ yɛ ba lɛri dɛbam na jɛgɛ bwiɛ yalɔ maama tɛn.»

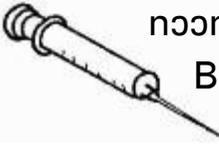
Ɔm Wɛsono ma daa bwe o wɔ: «Ba nan na brɛ abam kuntu tɛn, nmu buŋɛ bɛɛ? Maŋa mu yɛni ka wura a yɛra na wɔɛ yɛ a kwɛri a bwɛnɛ. Ku daɛ yawɔ kum kuntu mu wú ta jɛgɛ amɛ dɛ?»

Atiga ma lɛri o wɔ: «SIDA yɛ yawɔ kulu na lonji dɛ jana tɛn mu, dɛdaanɛ nɔɔnu na pɛni dɛ kaanɛ.»

Wɛsono maa wɔ: «Ku na yɛ kuntu, amɛ dɛ nan wal a jɛgɛ yawɔ kum kuntu a na dɛ kaanɛ tɛn ŋwaanɛ na?»

Atiga maa wɔ: «Ku daɛ kuntu. Nmu na jɛgɛ kaanɛ yɛ n tigi dɛ wuntu yɛranɛ, yɛ n kaanɛ wum dɛ ba sɛ sɛ o pɛni dɛ baara badonnɛ, yawɔ kum bá wanɛ abam ku ja. Nɔɔnu nan na pɛni dɛ wulu yawɔ kum na wu o jana wunɛ tɛn, mu yawɔ kum laan wú lonj-o.»

Wɛsono ma bwe o wɔ: «Yawɔ kum laan kɛ ta mu ku lonji dɛ jana?»

Atıga ma leri o wı: «Yawlu kum kuntu na wu nɔɔnu yıra wuntı, ku wu o jana wuntı mu.

Ba nan na me lwe ba zɔ nɔɔnu wuntu, yı ba daari ba ma lwe dım kuntu

ba ma zɔ nɔɔnu wudoŋ, yawlu kum wú loŋ-o mu.

Asawe ba na me poŋo ba go kaanı naa baaru,

naa ba na me gar-lwe ba puri bısaŋkana zwa yı

ba daa wu lani dıdoŋ ku wal ku loŋi nɔɔnu. Woŋo

kulu na weli da tın, ba na ıı nɔɔnu wulu yawlu

kum na jıgı tın jana ba kı nɔɔnu wudoŋ yıra ıı,

ku wal ku tɔgı dı jana kam ku loŋi nɔɔnu wum.»

Wesono maa wı: «Ku nan yı mwalı mu, a bá se

sı ba kı nɔɔnu wulu yawlu kum na jıg-o tın jana

a yıra ıı.»

Atıga ma leri o wı: «Nɔɔn-nɔɔnu dı maŋı o ba se

kuntu. Ku nan na yı te tın, yawlu kum na jaanı

nɔɔnu, ku wu o jana wuntı mu yı o yeri ku ni ıı.

Ku wal ku daanı bına yagratu sı o laan maanı ıı

yawlu kum jıg-o. Bına yantu maama o ta nıı

ıı o jıgı yazure lanyıranı mu te, yı kantu maŋa

ıı o wal o malı yawlu kum o loŋi nɔɔna

badaara.»

Wesono ma bwe o wı: «Kuntu n bá wanı n lwarı

ıı yawlu kum jıgı-m naa ku na ba jıgı-m na?»

Atiiga ma ləri o wɛ: «Wɔŋɔ kulu yɛranɛ na wai ku bɛɛ cɪga tɛn, ku yɛ sɛ dɔgɪta tiinɛ lɛ n jana fɛnfɛɛn mu ba nii.»

Wɛsonɔ nan lagi sɛ o lwarɛ, maŋa kalu yawɛɛ kum daa na wu sɛgi yɛ ku yɛ jaja tɛn, kuú ta yɛ tɪta mu?

Atiiga ma bɛɛ-o o wɛ: «Yawɛɛɛɛɛ tulu maama na yɛni tɛ ja nɔɔna tɛn, nɔɔnu yɛra wai ya janɛ dɪdaanɛ yawɛɛɛɛɛ tɛm ya wai-tɛ. SIDA nan na jɛgɛ nɔɔnu wulu tɛn, o yɛra daa bá wani ya janɛ dɪdaanɛ yawɛɛɛɛɛ tɛm, tɛ na maŋɛ tɛ ba dana dɛ. Kuntu nɔɔnu wum yɛni o ba jɛgɛ yazurɛ, yɛ yawɛɛɛɛɛ maama jaan-o mwalɛ mwalɛ, yɛ o caara o ba o ji mɛmɛna cɛnanana.»

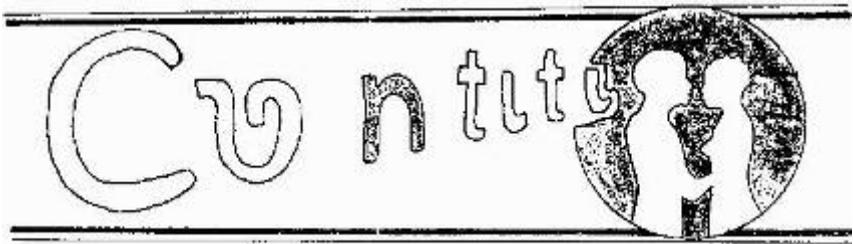
Wɛsonɔ maa wɛ: «Ei, ku cana zanzan. Ku na yɛ kuntu, dɪ maŋɛ sɛ dɪ cɛ dɪ tɪtɛ dɪdaanɛ yawɛɛɛɛɛ bantu dwi lanyɛranɛ.»

Atiiga ma ləri o wɛ: «Aye, fɔgɛ n buŋɛ a na tagɛ kulu tɛn. Ku yɛ dɛ jana naa n na pɛni dɛ kaanɛ wulu yawɛɛ kum na wu o jana wunɛ tɛn yɛranɛ mu kuú loŋi-m. Asawɛ kaanɛ na pɛni dɛ baaru wulu yawɛɛ kum na wu o jana wunɛ tɛn, mu kuú loŋi-o. Yawɛɛɛɛɛ wuntu dwi nan na wu n sɔŋɔ nɛ, n na maŋɛ n di o zuŋa wunɛ mu dɛ, ku bá wani ku kɛ-m

kulukululu. Ku wal si yawlu kum ta jigi bu balaja o biini ni, ku na maŋi ku jigi o nu tin ŋwaanɩ, naa ba na zɔgi bu wum di lwe dilu ba na me ba zo wulu SIDA na jig-o tin ŋwaanɩ. N biə nan na ve karadigə didaanɩ bu wuntu dwi, ku ba ki kulukululu. N na lagi si n ta n ba jigi wəl-dɔnɔ di yawlu kum na jigi balu maama tin di funfun di, ku ba lana. Bɛŋwaanɩ bantu di lagi zənə mu dibam tee ni.»

Wesono ma bwe o wl: «A nan wú ki ta mu si a ci a tuti di yawlu kum?»

Atiga ma ləri o wl: «N maŋi si n pəni di n tuti kaanɩ yɩranɩ mu. Yi zaŋi n pəni di ka-tula naa di kaanɩ wulu maama na pəni di baara badaara tin.»

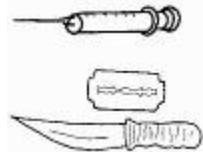
Wesono maa wl: «A ni nɔɔna badaara na tagi ba wl: «N na me kapɔti n pəni di kaanɩ, yawlu kum bá wanɩ ku ja-m. Ku yi ciɔa na?»

Atiga ma ləri o wl: «Ku za yi ciɔa ni kapɔti wal ku cu yawlu kum si ku yi ja nɔɔna lula. Ku nan na

yi te tun, pwæle funfun ta wura si yawlu kum ma ja nɔɔnu wulu na ma kapɔti o tigi di kaanɩ wulu yawlu kum na wu o jana wuni tun, naa ku ja kaanɩ wulu na pɛni di baaru wulu yawlu kum na wu o jana wuni tun, o na maɲɩ o maɩ kapɔti o tigi di d-o di.

Nmu di n kaanɩ maama nan na jigi á tttɩ lanyɩranɩ yi á ba tula, pwæle di funfun daa tɛrɛ si yawlu kum wanɩ ku ja abam. Á maɲɩ si á yɛgi lwɛ-duura si ba taa ma zɔ abam naa fanbi-duura si á ta ma á fanɩ á yum, si á ci á tttɩ si ba yi goni á biɛ di pwænu.»

Wɛsono laan ma ta o wɩ: «A ki-m le zanzan, si lele kuntu a daa ba kwarɩ fuuni di yawlu kum, a na lwarɩ ku cwɛɲɛ tun ŋwaanɩ. Amu maɲɩ a wura di a tttɩ kaanɩ yɩranɩ mu, yi dɔgɩta tiinɛ maɲɩ ba ba sɛ si ba zɔ ku na daɩ di lwe-duuru. Kuntu mu te, fuuni tɛrɛ.»

Dí wú kí títá mú sí kunkwəribadóó yí zāŋí kú já díbam?

Kaana bale dɛɛn mú wura, dídua yírí mú Asekwiə, wudoŋ wum yírí maa yí Asoemwalí.

Dɛ dídua mú Asekwiə níi ó ná sí ó kwərə fulú fúnfulún, ó má vú ó tá ó brí Asoemwalí. Wuntu dí maa wí, sí wum dí ban dí fulú kuntu mú. Asekwiə maa wí, sí ó bá sí bá vú dógítá sɔŋɔ, bá bwe bá níi. Bá ná yí dógítá sɔŋɔ tɛn, dógítá tú wum maa wí sí kú yí kunkwəribadóó mú. Bá maa bwe-ó bá wí, báá kí títá mú sí tɛ je?

Dógítá tú wum maa wí: «Á ná lagí sí tɛ je, á vé ná á yəgí yé dílu bá ná bə bá wí <sel iodé> tɛn, á táá kíá wudiiru ní á dí sí tɛ wú bá tɛ je.»

Bá má jóorí bá viiri. Asekwiə maa vú ó yəgí yé dílu bá ná

bə ní <sel iodé> tɛn, ó kí ó wudiiru ní dɛ máama ó dí yí ó kunkwəribadóó kum bá kú je. Asoemwalí nán wú sɛ dógítá tú wum ná brí-ó kulu tɛn, ó wí sí wum bá cɔgí ó səbu ó yəgí yé, sí yé bá zagí yé.

Da funfun na weli da tun, o kunkwëribadɔɔ kum

ma fɔgi ku fulu ku weli da. O maa vu Asekwië te, o na si wuntu kunkwëribadɔɔ kum je.

O ma bwe-o o wl: «Nmu kl tita mu yl nmu kunkwëribadɔɔ kum je?» Asekwië maa wl, wum yëgi ye dɔm dɔgɔta tu wum daama na wl ba yëgi tun mu, o kl o wudiiru nl o di dɛ maama. Kuntu mu te ku je. Mu kuntu mu Asoemwalɔ dɔ laan ve o yëgi <sel iodé> ye dɔm o kl o wudiu nl o di. Wuntu kunkwëribadɔɔ kum nan na bɔgi tun, ku daa warɔ ku jee. Ku na daɔ si o vu dɔgɔta sɔɔɔ si ba lɔ-ku.

Mu kuntu mu te ku lamma si nɔɔnu wulu maama na ne si o kunkwëribadɔɔ sɔɔɔ ku wura ku fula, si ò taá di <sel iodé> ye dɔm si kuú yag-o.

Nɔɔnu maama dɔ o dige tiinɛ na kwaanɔ ba kla <sel iodé> ba wudiiru nl ba di, kunkwëribadɔɔ daa bá ja nɔɔnu abam sɔɔɔ kum nl. Kulu na weli da tun, tɔ kum nɔɔna maama na di <sel iodé> ye dɔm, á daa ba na kunkwëribadɔɔ tuá tɔ kum wunɔ daga.

Bɛɛ mu yi ba wɛ, ba daa yi ta goni kaana tɛn?

Bukwa bale dɛɛn mu wura, ba yi yuu-donjo mu. Dɛɛɛɛ yiri mu yi Kape, wudonj wum yiri maa yi Asoewe. Bantu bale dɛɛn biɛɛ mu ba yi gwɛɛɛ.

Ba yuu-dwɛɛnɛ maa wɛ, ba ba si ba vu ba go.

Kape ma vu o go, Asoewe maa wɛ, si wum bá go.

Kape na goni tɛn, o jana nunji zanzan yi o dam ti, yi ku daari fɛɛn si o ya ti. O ɛwanɛ dɛɛm yaar-o mu zanzan, yi dɛ laan ba dɛ je. Dɛ ku dɛ, o na lagi o fɛ fɛɛn, ku wɛɛ mu. O ma ba o zu baru, yi ba sari pwɛɛɛ laɛa nɛ o ba ni ywɛɛni, o na goni tɛn ɛwaaɛnɛ.

Maɛa maama o na jaanɛ pugɛ, o lura yi cam mu, bu wum na tu o lagi o nunji, o ba na cwɛɛɛ, yi ku yi fɛɛɛn si ba lɔ mu. Wɔɛo kum kuntu yaar-o mu o ɛwɛɛ kam maama wunɛ.

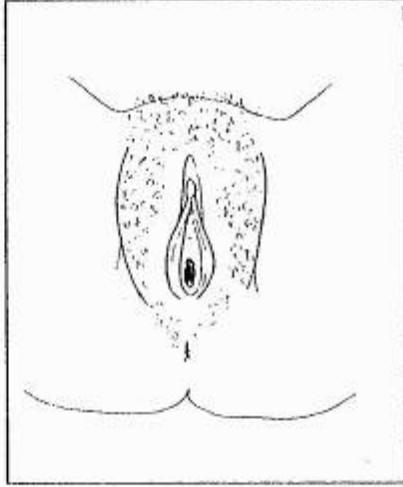
Ku daari Asoewe na vɛn o wu goni tɛn, wuntu jɛɛɛ yazurɛ. O na zu o baru tɛn, ba na tigi daanɛ o ni ku ywɛɛni, yi o lura maama yi mwali mwali mu, o ba yaari zanzan.

Nan lwarɛ-na si gwɛɛɛ kam yaari kaana mu ba lura maɛa nɛ. Wɔɛo kulu na wɛli da tɛn, ba na kwe fana ba ma go bukɔ wulu na jɛɛɛ yawɛɛ kulu ba na bɛ nɛ <SIDA> tɛn, yi ba daari ba ma-ka ba go o donj, yawɛɛ kum lonji o dɛ mu kuntu.

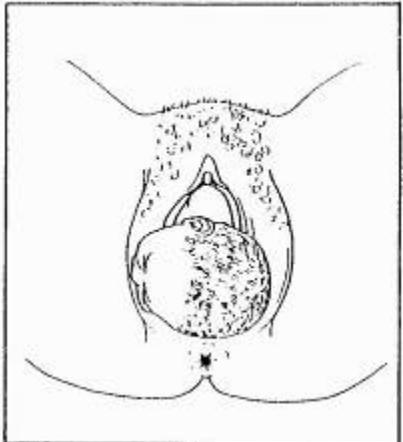
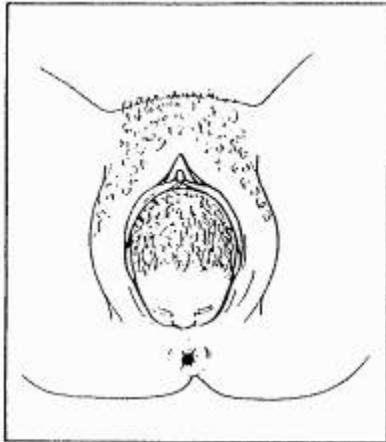
Ba na kwe sugu asawe ponjo kulu na digimi tɛn ba maa go nɔɔnɔ, luguru yawɛɛ kulu yiri na yi tetanɔsɛ

tɪn mu wú ja ku tu. Wənu tuntu mu paɪ nɔɔna zanzan tua yɪ ba yəri ku kuri tɪn.

Kaani wulu na wu goni tɪn mu tuntu:

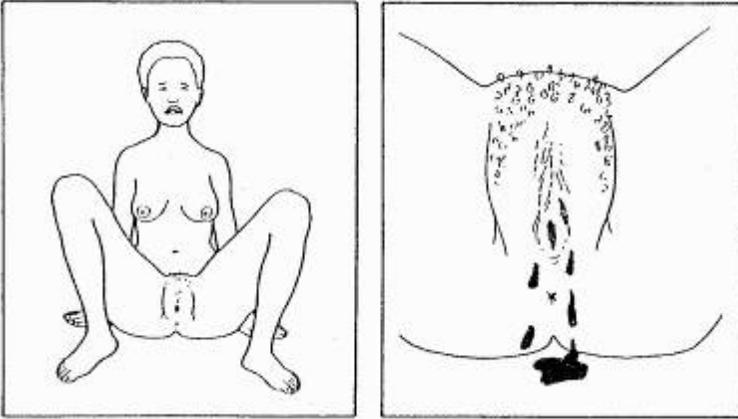

Kaani na wu goni, o yigə yalma mu.

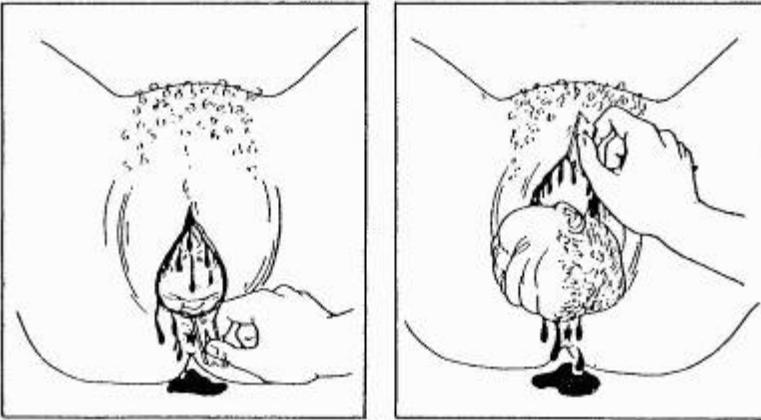

Kaani na wu goni, o bu wal o nuɲi lula yɪ ku yɪ mwalɪ ku pa-o o lura maɲa nɪ.

Kaanɩ wulu na goni tɩn mu tɩntu:

Kaanɩ na gonɛ, o yigɛ pɩɩɩ mu.

Kaanɩ na gonɛ, o bu warɩ o nuɗi lɩla, yɩ ku cana ku pa-o o lura maɗa nɩ.

Bu wum na daanɩ yɩ o wu nuɗi lɩla, ku wal ku paɩ o tua. Kulu na wɛli da tɩn, bu wulu na daanɩ yɩ o laan ba o nuɗi tɩn, ku wal ku vugimi o yu-punnu, yɩ ku pa bu wum daa ba jɩɗɩ swan.

Kaana gwəŋə laŋa na yɛ te kasuŋu nɛ tɛn

Bɛŋwaanɛ mu kasɛna gwəni kaana tɛn? Ku puli faŋa faŋa mu kasɛna na gwəni kaana. Dɛ nabaara bam dɛɛn buŋɛ sɛ ba na wu gwəni kaanɛ, o daa ta dagɛ kaanɛ mu. Ku laan maa pa sɛ nɔɔnu maama lagi sɛ ba go o bukɔ, sɛ ku brɛ nɛ o laan yɛ kaanɛ.

Dɛ nabaara bam tagɛ ba wɛ: Kaanɛ wulu na wu gwəni tɛn, o ba jɛɛ luə. Ku lagi ku ta nɛ o na tɛga, kampua mu ba wú lɔ, ba ma ba kɛ o culu. Kuntu mu te dɛbam dwi dɛm nɛ, kaanɛ dwi maama wuu tiini o kwaanɛ sɛ ba go-o, sɛ ku pa-o zulə nɛ o yɛ kaanɛ o dwəənə tɛtarɛ nɛ, sɛ o na tu o ba o tɛ dɛ, sɛ ba kɛ o luə kam lanyɛranɛ. Mu wəənu tɛlu wubuŋa na wu kasɛna bɛcara nɛ, yɛ ba tiini ba kwaanɛ sɛ ba go ba bukwa tɛn. Ba nan wu lwarɛ mu sɛ kaana gwəŋə ba jɛɛ kuri. Dɔgɛta tiinə brɛ dɛbam sɛ ba na goni kaana balu tɛn, ba lura yɛ cam yɛranɛ mu. Ku wal ku paɛ bu wum tua, asawɛ o ji joro o ŋwɛa wunɛ. Ku wəli da kaanɛ wulu na goni tɛn, o daa ba jɛɛ dam. Ku daari wulu na wu goni tɛn, o lura yɛ mwalɛ mwalɛ mu, yɛ o ta kwəri o yɛ dam yɛranɛ mu. Kasɛna-ba, abam buŋɛá wɛ Baŋa-Wɛ na naanɛ kaanɛ tɛn, Dɛ yəri mu yɛ Dɛ kɛ tacwɛ o yigə nɛ na? Tawcwɛ dɛm dɛ jɛɛ dɛ tɛtuŋɛ mu kaanɛ wum yɛranɛ, kuntu mu te Baŋa-Wɛ kɛ-dɛ da. Á nii-na ku kuri mwalɛ mwalɛ sɛá daa yɛ zaŋɛá taá gwəni bɛsankam sɛm, sɛ ku jɛɛ ba ŋwɛa mu ku yaara.

Á yagɩ-na-ba nɩ Wɛ na naanɩ-ba te tɩn, sɩ ku lana.
Ku maɩɩ mu yɩ Wɛ naanɩ-ba kuntu. Bɛɛ mu yɩ abam
lagɩá brɩ nɩ Wɛ na naanɩ kaanɩ te tɩn, ku wu maɩɩ?
Nɔɔna zanzan yɛni ba tɛ ba wɩ: «Dí bá wanɩ dí yagɩ
bɛɩwaanɩ ku yɩ dí nabaara nyɩm mu.»

Dí nan maɩɩ sɩ dí lwarɩ nɩ dɩbam nabaara bam dɛɛn
yɛri nɩ ba na goni kaanɩ, o lura cana, asawɛ o daa ba
dana. Wɔɔ mu wú dí o kaanɩ, yɩ o lagɩ sɩ o lura ta yɩ
cam yɩranɩ, asawɛ o lagɩ sɩ o kaanɩ wum taa yɩ
bwɛm yɩranɩ? Nɔɔnu tɛrɛ o taa lagɩ kuntu.

Kuntu nan tɩn, dɩbam nabaara bam dɛɛn na kɩ kulu
Wɛ na ba lagɩ tɩn, dɩbam dɩ maɩɩ sɩ dí kɩ kuntu mu
na? Dɩbam zɩm na nɛ yu-yoɔo dí lwarɩ nɩ kaana
gwɛnim ba jɩgɩ kuri tɩn, ku maɩɩ sɩ dí yagɩ kɛm dɩm
kuntu mu. Bɛɩwaanɩ ku cɔgɩ
kaana bam ɩwɩa mu,
ku ba zɛni-ba.

Wɛ wú wɛli dɩbam
sɩ dí ni taanɩ dɩm kuri
lanyɩranɩ, sɩ dí daari
dí sɛ-dɩ.

Bu-dunjo di dui wonjo

Pɛ wudonj dɛɛn mu wura, o maa jigi bukɔ. O bukɔ wum lamma o nyilna ni sɛbu-silja mu te.

Pɛ wum maa wl si dui mu wu wum tɛu kum ni o yaari o nɔɔna bam zanzan. Nɔɔnu wulu na wú wanl o gu-o tɛn, wum wú pa-o o bukɔ wum zaani si o yi pa kwɛrɛ.

Manja kantu ni bu-dunjo kudonj di dɛɛn maa ni pɛ wum bukɔ wum njwaja o maa zanjɛ o lɛ o banaaru o vɔ o sɔ-lɔɔɔ o di o sisɛnj-nɔɔnu o maa ve pɛ wum tɛu kum.

O na wu cwɛnjɛ ni o maa ve tɛn di ku ya yi duuni mɛmaja ni mu, yi ba daa ta wu dugi kadwi. Tɛu kum wunl o nɛ baara, di kaana di biɛ zanzan na tige mancwɛnnu niɛ, ba vɔ ba nɛ di gar-yiɛ.

Bu-dunjo kum maa yi pɛ wum te. Pɛ wum ma ta did-o o wl: «Dɛbam dui wum ba jigi ya-tɔɔɔ, o nan ba jigi yɛlɛ di. Ku yi o biɛ bam mu jigi dɛbam ba yaari zanzan. Dɛbam ba ni o sɔɔ njwa, dí nan ba na-o di.

Di ku di, maŋa maama o wu dɔbam nɛ wuntɔ mu. Nmu na kwaantɔ n pa dɛ wuntu nunji o viiri yi o yagɛ amu di a nɔɔna bam, amu wú pa-m a bukɔ wum.»

Bu-duŋu kum maa zaŋɛ o ja o sisɛŋɛ o di o maa viirɛ, yi o buŋɛ pɛ bɛtar-dɛndɛa kam kuri. O maa na kazɔm na zɛŋɛ da-yuu, sɛ dunɛ o zɛɣɛ o yigɛ nɛ. O ma tu o jonji o zɛɛ dɛm o paalɛ o bakala nɛ sɛ kazɔm wum sin. Kazɔm wum maa kɛ o le, yi o bwe-o o wlɛ: «A bu, nmu diini n sisɛŋɛ kam n maa ve yɛɛ mu?»

O maa wlɛ, sɛ wum ni ba ŋɔɔntɛ pɛ bukɔ wonjo mu, o sɛntɛ o lamma mu, yi pɛ wum lagɛ sɛ o pa-o wulu na wú wantɛ o gu dɛ wulu na jɛɣɛ o nɔɔna bam o yaari

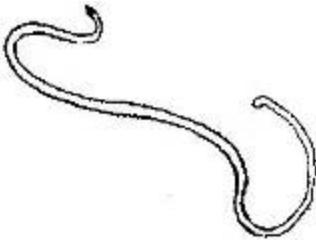

tɛn, asawe o pa dɛ wum nunji o tu kum wuntɛ.

Bu-duŋu kum zɛɣɛ o ŋɔɔntɛ kuntu, yi o daarɛ o zɛŋji o su-lɔŋɔ mu wɛɛnɛ. Kazɔm wum maa wlɛ, sɛ o sɛn o sugu kum, sɛ ku bá wantɛ ku gu dɛ wum, sɛ o yagɛ sɛ wum wú zɛn-o.

Kazim wum laan ma bri-o dui wum wonjo na yi te tun yi o wl: «Dui wum ba tuuri tuga ni, beɲwaani dui wuntu dagi dui ciga ciga. O pai noona je jəgə didua mu, yi ba daa ba damma si ba ki kulukulu.»
 Bu-duɲu kum maa wl, ku yi ciga mu, wum suni o na kadwi sim daa ta na wu dugi yi duuni mumaɲa maa kea.

Kazim wum daa ta maa ta o wl: «Dui wum dai dui titi. Ku yi kasɲkatarɲ-balwaarɔ dwi mu na dwara ni dui te tun. Noona badonne bə-o ba wl <Medini dui>, badonne ma wl <Ginə kasɲkatara> (ver de Guinée).

Dɲbam badonne bə-o ni <ɲuan> mu. ɲuan wu noonu naga wuni mu, ka maa cəgi si maɲa na yiə si ka nuɲə. Ka ɲwl naga kam wuni mu yi ka cəgi taan. De didua ka laan

wú ba ka du noonu wum tɔnɔ ka puri ka nuɲi funfun yi ka daa cəgə. Noonu wum na tu jəgə kalu na yi na jəgə tun, mu ka lu ka biə ka yagi na bam wuni. Biə bam tiini ba yi zanzan mu. Noon-noonu nan warɲ o na-ba di o yiə.»

Noon-duɲu kum maa wl:

«Nɔɔna na yɛni ba nyɔ buli wu na di nabwaaru na tɛn, ba ligi ŋwen sɛm mu yi ba wu lwarɛ nɛ sɛ ya wu na bam wunɛ.

A laan ni ku kuri.»

Kazɛm wum daa ma ta o wɛ:

«Pɛ wum kɛ wupolo zanzan di o na kugɛ vulɛ kamunu o tɛw kum tɛkɛri nɛ, yi nɔɔna bam tɔgɛ da ba tu ba mɔɔnɛ na bam tɛn mu. Ku nan yi vulɛ dɛntu wunɛ mu, cam dɛm jaanɛ nɔɔna bam. Vulɛ dɛm yi kamunu mu,

yi nɔɔna bam tu di nɛ-bwɛri ba mɔɔnɛ na bam yi ba joori ba bɛa. Nɔɔna balu na jɛgɛ ŋwen sɛm tɛn na tu na-nyɔa bam wunɛ, sɛ lwe sɛ biɛ bam sɛ yagɛ tɛw kum tiinɛ na-nyɔɔra bam wunɛ.

A bu, nmu laan lwarɛ ku kuri na yi te tɛn, nan ve pɛ wum te sɛ n lwarɛ n na wú kɛ te n ma n wanɛ di wum tɛn.»

Bu-duŋu kum maa joori o ba o ta di pɛ wum o wɛ: O tu sɛ o gu di wum mu.

Pɛ wum maa ta o wɛ:

«Wɛ tua, nan lɛ n sisɛŋɛ kam yoo seeni, sɛ n ba n pɛni sɛ tɛga

na puuri, si a pa-m tuntuɗna bi si ba zəni-m.»

O ma vu o pəni si tɛga puuri.

Tɪ-bra-pura ni cɪbwɛɛru na keeri tɪn, mu ba jaanu kaɾəənu ba ba ba pa-o yɪ o di, o dɪ o tuntuɗna bam laan ma zaɗɪ ba vu vulɪ dɪm jəgə kam. Ba na yi vulɪ dɪm ni tɪn, o maa wɪ baá suuri-dɪ.

Ba maa suuri-dɪ, yɪ ba joori ba ku vulɪ-duuri jəgə kam ni ba lɔ dɪ ni dɪ kabirə, ba pa ka zaɗɪ wɛɛnɪ, ba kɪ ni-pugu ba ma pɪ dɪ ni.

Tɪw kum nɔɔna bam maama laan yəni ba zɪgɪ dɪ tɛɗə ni mu ba mɔɔnɪ na bam , yɪ ba nɛ daa ba tu vulɪ dɪm na bam wunɪ. Ŋwɛn sɪm daa warɪ si lu si biə bam si yaɗɪ na bam wunɪ, si laan lɪrɪ-ba si yaɗɪ kabirə kam təkəri ni mu yɪ ba tua. Tɪtɪɗɪ dɪm na ti tɪn, mu bu-duɗu kum ve pɛ te si o jɔɗi o kaanɪ wum.

Pɛ wum ma wɪ: Vulɪ kuum má wu yi si wum kwe o bukɔ o pa-o. Bu-duɗu kum ma ta dɪ pɛ wum o wɪ: «Dɪ wum tuunɪ twɛ, yo dɪ bɪm mu aá joori a ba».

Yɪ o joori o viiri.

Bɪm na yi tɪn, mu o joori o ba pɛ wum te, ba ma ja cɪbwɪwɪ ba gu ba pa ba kɪ

candiə, dɔ wum dɔ o biə bam
maama na tɔga tɔn ŋwaanɩ.
Bu-duŋɔ kum laan maa wɩ ba
pa-o o kaanɩ, dɔ wum na tɔgɔ
dɩ o dwi maama tɔn ŋwaanɩ.
Pɛ bukɔ wum nan na tiini o

lamma yɩ pɛ tiini o soe-o tɩn, o ba lagɩ sɩ o pa-o bu-
duŋɔ kum.

Pɛ wum ma kɩ o na wú kɩ te tɩn sɩ bu-duŋɔ kum viiri
kafɛ, yɩ o ta dɩd-o o wɩ: «Nmu na lagɩ sɩ n di amu
bukɔ wum , sɩ n zɛli vɩrna bam, ba na wu dɩbam tɩu
nɩ ba vɩɩ dɩ biə wɔdiu tɩn, sɩ ba viiri. Nii, vɩrna bam
kuntu ba zuurɩ gwaaru, ba nan ba jɔgɩ nɛ, yɩ ba laan
ŋwɩ, ba yɩ zanzan. Ba sɛgi lim wunɩ mu dɩbam tɩtaru
nɩ. Nmu na zɛli bantu, a laan wú kwe a bukɔ wum a
pa-m.»

Bu-duŋɔ kum maa wu lwarɩ taanɩ dɩm kuri, o ma
nɔŋi o ja o sisəŋ-nɔɔɔnu o di o maa viirə. O na maa ke
tɩn, mu o nɛ kazɩm na je o digə

nɩ o wura o ŋu o gar-ŋum.
O ma yi o te o kɩ-o pwəgə.
O laan maa lwarɩ nɩ ku yɩ
kazɩm wulu dɛɛn na manɩ o
zən-o tɩn mu. O ma pa kazɩm
wum gar-kunu dɩ yukwala dɩ
natra. Kazɩm wum maa wɩ,
o zu digə. O ma zu.

Kazim wum daa ma ta o wl: «A bu, amu ye si pe wum vani nmu o buko wum mu, a nan wu zani-m.» Kazim wum maa brl-o vurna bam kuri na yi te tun, o wl: «Vurna bam na wu zu gwaaru, yi ba ba jigi ne tun, ku yi kasinkatarl-kamunnu didoro mu, suntu wu biè zanzan pwi wunt mu. Si vrl wudiu kulu maama biè bam na di tun. Si na di biè bam wudiiru tum te tun, ku wal ku yi ywælu fugè blm didua wunt. Kasinkatarl suntu di biè bam wu-wudiu mu, yi si kwari si di biè bam luru yi ba tua.»

«Kasinkatarl suntu dwi wu nɔɔna pwi wunt mu. Yiyen-yeene bæ-si ba wl <asikarisi> mu. Si di si ciara biè bam wunt mu, yi si tɔgi bænu si nuɔ, yi vii di du-na, di nanjwe pa si jagi je maama. Si na lwe, si wu na bam wunt mu di wudiu kulu maama na wu tɔga ni tun, yi si ta wal si wu bænu wunt, di nɔɔna ji-digru ni, di tweeru biè balu na tu tɔga ni tun wunt. Si yi bale bale mu, yi nanjua didua wal ka kwe si zanzan. Nɔɔna ligi-si, ba na ba nai-si di yiè tun njwaanl. Amu bu, lele kuntu nmu laan na ni taanl dum kuri tun, joori n vu pɛ wum te si n lwarl n na wu kl te tun.»
Bu-duɔu kum ma joori o maa ve pɛ sɔɔɔ di wupolo.

O na yi da tɔn, o ma ta dɛ pɛ o wl: «Amu tu sɛ a zɛli vɛrna bam ba na di biɛ bam wudiiru tɔm tɔn mu.»

Tɔga na puuri tɔn, wum dɛ o tɔntuɔna bam bi tɔn kugu

bɛɛn-gwɛɛnu mu tɔu kum daa maama nɛ. O ma ta o wl, nɔɔn-kwɛn dɛ biɛ maama ta tɔɛ ba bɛɛnu bɛɛn-gwɛɛnu tɔm yɛranɛ mɔ́ wunɛ. Nɔɔnu maama na sɛ o kɛ kuntu, bɛɛn-gwɛɛnu tɔm yɛ vɛrna bam dɛ ba biɛ yibeeɛ mu kuntu, yɛ o joori o viiri.

Ku na kɛ fɛɛn tɔn, o ma joori o vu ku maɔɛ dɛ kasɛnkatarɛ sɛm maama tɔga. O loori pɛ wum sɛ o pa-o o bukɔ wum.

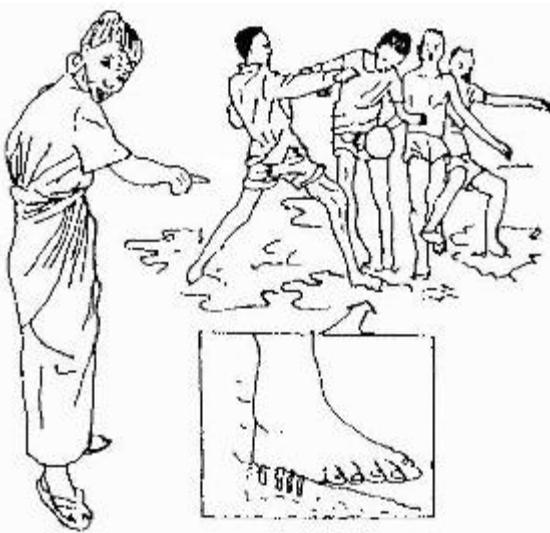
Pɛ ma ta va-o o kɛ kuni ble yɛ o wl: «Nmu na lagi sɛ n di amu bukɔ wum, zɛli nɔɔn-gura bam, ba na wu amu tɔu kum nɛ tɔn sɛ ba viiri. Ba niɛ yɛ dɛdwa-dwaaru mu, ba nyɔa amu nɔɔna bam jana mu ba tiɛ.»

Bu-duɔu kum na ni kuntu tɔn, o ma ja o sisɛɔ-nɔɔnu o dii o duri o ma ve kazɛm wum sɔɔɔ. O maa vu o yi o te, o brɛ-o pɛ wum na tagɛ kulu tɔm.

Kazɛm wum maa wl sɛ ku yɛ cɛga mu, balu nmu na wú gu tɔn sɛɛnɛ ba nyɔa nɔɔna jana mu. Wɛɛnu tuntu nan dai nanjwɛ asawɛ bwani. Sɛ yɛ kasɛnkatarɛ dwi

didoŋ mu si na yi bale bale, si wu nɔɔna wuni si nyo ba jana.

Yiyen-yeenə bə-si ba wɛ <anklositɔm> mu. Si niə na dwara tɛn mu te si wal si duni biə luru, yi si nyo ba jana. Si wal si nyo bu jana si tiə yo di da funfulɛn.

Si di si cɛcara murr-murru mu de wuni, yi nɔɔnu warɛ o naɛ-ya di o yi. Cɛcara yam tɔgi biə bam bəənu tɛm mu ya nuŋə. Cɛcara yam laan wú ji wo-balwa mu ba na ŋwɛ. Ba kana laan na wɛ tɛn, baá zu nɔɔna luru mu si ba nyo ba jana. Wəənu tintu ba tɔgi

nɔɔnu ni ti zuuri o wu. Ku yi nɔɔna balu na ve di nɛ-bwəri tɛn mu, si tɔgi ba nɛ si zuuri ba wu.

Kuntu mu kazim wum tagi o wɛ: «Lwarɛ ni yo di da funfulɛn ba na tɔ-si ba yagi bəən-gwəənu tɛm wuni, si wú ti gwəənu tɛm wuni. Lele kuntu si zanzan ta mu wura tɛga baŋa ni si beeri nɔɔna nɛ si si zu.

Nmu nan na wú kɛ te tɛn, beeri natra n pa tɛw kum nɔɔna bam maama si ba ta pui.»

Kazım wum na n̄ɔɔnɔ o ti tɔn, mu o dra ni purɔ, pooni

ma z̄ɛɛi o
maa na natra
zanzan, ya
nyɔ dɛ yalu
wum d̄ɛɛn na
paɔ kazım
wum tɔn.

Natra yam na
daga tɔn, ya
wú yi tɔu kum
n̄ɔɔna bam
maama zum.
Kazım wum
maa ta dɛ bu-

duɛɛɛ kum o wɔ: «Lele kuntu, p̄ɛ wum daa bá wanɔ o
vɔn o buko wum.»

Bu-duɛɛɛ kum ma p̄ɛ natra yam o zɔɛɛɛ bɔnɛ fuḡɔ o ja
o vu o pa p̄ɛ wum dɛ o n̄ɔɔna bam maama yɔ ba pui.
Ku maa pa wo-balwaaru tɔm daa warɔ ba n̄ɛ sɔ zu sɔ
sɔ n̄yɔ ba jana.

P̄ɛ wum daa maa ȳɛri o na wú kɔ te, yɔ o kwe o buko
wum o pa-o.

Ba laan maa b̄ɛɛɛi pwa dɛ ba kwaga n̄ɔɔna maama ba
kɔ candīɛ, bu-duɛɛɛ kum dɛ o kaanɔ wum kadri dɔm

ηγwaanι. Πε wum ma na lagu si bu-dunju kum swe o
beesa yam tun, o ma ce o tu kum cicoro o pa-o si o
taa te.

**Kwər-yum tɪlɔ ba na pɔpɔnɪ tɔnɔ kum
wɔnɪ tɪn mu tɪntu:
(Table des matières)**

Bɛɛ mu jaanɪ yawɪɔ ku tui? <i>(Diarrhée)</i>	3
Bɛɛ mu pɑɪ biə wɑɪ yawɪɔ? <i>(Sous-alimentation)</i>	7
Dí na maŋɪ sɪ dí pa bu wɔdiu te tɪn <i>(Nutrition)</i>	9
Kanugə pɑɪ Apiu ŋɔgɪ yɪɪ ɣɪranɪ mu <i>(Allaitement)</i>	10
Dí na wú kɪ te, sɪ dí cɪ dí tɪtɪ dɪ yawɪɪɪɪ tɪn <i>(Vaccination)</i>	11
N na caara, n na wú kɪ te tɪn mu tɪntu <i>(Déshydratation)</i>	14
Nɔɔnɔ ɣɪra na luna, nń kɪ ta mu? <i>(Fièvre)</i>	16
Dí na sagɪ dí biə, ku jɪgɪ zənə naa ku ba jɪga? <i>Lavements)</i>	17

N na maɲɪ sɪ n kɪ te n ma n lu paa tɪn
(Paludisme) 20

Kacuaɛ na jɪgɪ-m, n na wú kɪ te tɪn
(Rougeole) 23

Viu mɪmaɲa nɪ yawɪs kulu yɪrɪ na yɪ
menenziti tɪn jaanɪ nɔɔna zanzan **(Meningite)**..... 24

Yawɪ-duɲu kulu yɪrɪ na yɪ SIDA tɪn
cwəɲə na yɪ te tɪn **(SIDA)** 27

Dí wú k ɪ tɪta m u sɪ kunkwəribadɔɔ yɪ zaɲɪ
ku ja dɪbam? **(Goitre)** 33

Bɛɛ mu yɪ ba wɪ, ba daa yɪ ta goni kaana tɪn?
(Excision) 35

Kaana kwəɲə laɲa na yɪ te kasuɲu nɪ tɪn
(L'excision au pays kassena)..... 38

Bu-duɲu dɪ dɪ wɔɲo
(Les vers parasites) 40

